

Četiri godine u getu naučile su Reginu da se ničemu ne čudi, ali to što je ovde videla vređalo je svaku pristojnost. Pre bi se mogla nadati prebijanju, nego tome da svedoči postavljanju tako smelih pitanja čoveku za kog je odlučila da se uda. Ovom prilikom saznala je da je Haimovo srednje ime bilo Mordekaj, ali ni to nije bilo vredno takvog ponižavanja. Nije znala za ime jer je u getu on obavljao venčanja, a kada ju je uzimao za ženu naredio je rabinu da ga zameni, a ovaj ga je za vreme svečanosti pompezno oslovljavao sa gospodin preses. Uostalom, zbog toga je bio i kažnjen, jer ga nisu pozvali na večeru i nije imao priliku da se najede. Dugo se branila od misli da je to što vidi u vezi sa sudom, a poverovala je tek pošto se pojavio neko ko bi svuda izgledao kao visoka ličnost. Nije nosio togu, niti je imao bilo kakav atribut koji označava vlast, pa opet su svi razgovori utihnuli. Nikada nije videla nekog toliko važnog, osim što je stajala blizu samog Gordona Krejga, a na stanici u Varšavi sasvim se slučajno sudarila s hasidskim rabinom iz Gure Kalvarije. Ugled muškarca uopšte nije kvario sako na kom su, kako je primetila, bili vidljivi tragovi prepravljanja, niti to što je, pre nego što je zaseo za kartaski sto, podmetnuo parče plute pod nogar od stolice. Čak i dok je sedeo činio se višim u odnosu na sve prisutne, ali to je ipak morala biti iluzija. Oreol sede kose skladno je prelazio u podjednako sivu bradu, a oči pod žbunastim obrvama bacale su poglede koji su izgledali čas preteće, čas prijatno, a najčešće, ipak, kao da mu je dosadno i kao da ga obaveza koju je uzeo na sebe nije preterano zanimala.

Osetila je da su joj dlanovi vlažni, potražila je maramicu u torbi i iskoristila priliku da pogleda ka dečaku, koji je sedeo kao ukočen. Imala je želju da ga pomiluje, ne bi li ga na taj način ohrabrila, ali je odustala, jer je baš u tom trenutku ugledala nekog ko je po dužnosti ili iz ubeđenja odlučio da stane u Haimovu odbranu. Plavušan nezdravog rumenila, u tesnom dugačkom kaputu, očigledno odnekud pozajmljenom. Učtivo se pozdravio s njenim mužem, a zatim privukao stolicu, kako bi mu seo što bliže. Mladić je na prvi pogled izgledao kao šeprtlja, ipak, isuvuše dobro je poznavala ljude da ne bi znala da je to privid koji dolazi od građe; unutra taj čovek može biti pravi gladni vuk. Takav će učiniti sve zarad slave, ako mu se samo pruži šansa, pomislila je, uhvativši ga kako otire o sebe stisnute pesnice. Haim mu je uistinu pružio ruku kao od bede, ali u situaciji u kakvoj se nalazio imao je prava da bude nervozan. Već prve reči koje je branilac izrekao potvrdile su njena predviđanja. Zasigurno nije imao nameru da izigrava statistu.

– Veoma se radujem što konačno prelazimo na konkretne stvari! Ispitivanje o detinjstvu nekoga poput, da prostite, Mojsija, sličilo je na farsu, a ipak bi trebalo da najozbiljnije moguće tretiramo svoje prisustvo na ovom mestu.

U sali se začu nekoliko povika, neko čak prodorno zviznu, ali dovoljno je bilo da sudija namršti obrve i sala utihnu.

– Gospodine Bornštajn, upravo vaše poređenje predstavlja jednu vrstu farse, zato vas molim da ubuduće izbegavate takav ton...

Prepoznala je braniočevo prezime, koje joj ništa nije govorilo, mada je u osnovnoj školi imala drugaricu, nekakvu Bornštajnovu. Ali samo nekoliko meseci, jer se navodno odselila. Ako je Reginu nešto ipak začudilo, to je bio način na koji je sudija izgovorio svoju repliku. Dala bi glavu da je mislima bio negde drugde.

– Neće se ponoviti, slavni sude. – Bornštajn se pokloni, ali pre toga namignu prema publici. – Da li bih sada mogao da pročitam dokument koji sam pripremio?

– Imate puno pravo, gospodine zastupniče. – Sudija podupre prstom obraz i zatvori oči, kao da je stavljao na znanje da se pretvara u uši.

– Ovo vam može zazvučati kao hvalospev, ali ne mogu da se uzdržim, a da ne podsetim na predratne zasluge ovde prisutnog gospodina predsedavajućeg. – Mora da je bio kratkovid, budući da je pripremljeni list papira držao preblizu očiju. – Jakub Šulman napisao nam je da je gospodina presesa upoznao posle prvog svetskog rata, kada je ovaj organizovao logor za omladinu. Na njega je tada veliki utisak ostavio presesov entuzijazam. Kada je tridesetih godina gospodin predsedavajući počeo da vodi sirotište koje je sam osnovao, izgledao je kao čovek prepun nadljudske energije. Dok su ostali već spavali, on bi i dalje radio, kao da njegovom organizmu nije bio potreban odmor. U sirotištu je izgradio eksperimentalnu farmu, na kojoj su deca mogla da se uče radu na njivi, tako pogodnom u Palestini. Nabavljao je novac za svoje šticeenike odakle god je mogao. Imao je razna zanimanja, i kad je bilo potrebno, postajao bi i izdavač, jer je kako znamo izdavao list „Siroče“;

drugom prilikom bio bi ratar, ali je pre svega toga bio savršen pedagog. Pored toga što je radio neobično napor-
no, njegova materijalna situacija nije bila dobra. Sav po-
zajmljeni novac odlazio je na sirotište, koje je bilo prvo
te vrste u Lođu, a čija se slava ubrzo proširila na čitavu
Poljsku.

Tek sada je primetila da se Bornštajn najčešće obraća
onima koji su sedeli s desne strane, na stolicama nezna-
tno izvučenim napred. Sve je ukazivalo na to da su oni
neka vrsta porote, čiji joj je značaj bio dobro poznat iz
udžbenika i filmova. Kada je među njima sasvim neoče-
kivano ugledala Arona Vitvickog, osetila je nervozno
pulsiranje kapka. Bio je sudija apelacionog suda u getu i
nije želeo da prihvati očigledne argumente koji su doka-
zivali nevinost optuženog kojeg je branila u suđenju za
silovanje. Zнала je da će glas nekog kao što je on biti pri-
strasan. Dvojica rabina i cadik, koji su sedeli pored
Vitvickog, zasigurno takođe nisu podnosili Haima, ali
su možda cenili sve dobro koje je činio za Jevreje. Jedan
od njih, upravo cadik, vičući je trčao po Baluckom trgu
i trebalo je da ga zatvore u bolnicu. Sigurno je bilo, ipak,
da nije od gladi poludeo. Nekoliko drugih osoba prili-
čno je dobro poznavala i bilo joj je neobično što su pri-
stali da se tu nađu; nekolicinu nije znala ni iz viđenja, pa
verovatno nisu ni bili pažnje vredni. S najvećim, pak, ču-
đenjem na samom kraju ugledala je Fuhsuvnu, Hai-
movu sekretaricu. Obična hanoverska kokoška, koja je
svoju poziciju u getu imala zahvaljujući takvom pozna-
vanju nemačkog da su i prosti Nemci zevali u čudu.

Njen izbor u sastav porote svedočio je ili o kraju sveta, ili o sudijinoj naivnosti.

– Njegova jedina nagrada bila je satisfakcija zbog ispunjenog dobrog dela – nastavljao je Bornštajn. – Iako bez obrazovanja, jer je s naukom završio jedva na hederu, nikada nije prestao da se usavršava. Okušao se kao fabrikant, trgovac, pa čak i kao agent osiguravajućeg zavoda, na sreću po istoriju, s mizernim rezultatom. Ali, kako se uverio da najviše dobra može učiniti za siročad, ni trenutka se nije kolebao, i da bi produbio svoje pedagoško znanje, uputio se kuda?... – Zastao je i osvrnuo se po sali. – Upravo tako, kod samog doktora Korčaka...

Znala je da ovakva prezimena izazivaju aplauz. U sali se razlegao žagor iščudavanja, čak i stidljivo tapšanje. Pomislila je, još nekoliko ovakvih primera i Haima će odande izneti na ramenima. Nehotice je pomilovala Mareka po glavi, a on je bio toliko zagledan u branioca da to nije ni primetio, mada je trebalo, jer ga nije često milovala.

– U domu za decu koji je vodio Januš Korčak, gospodin predsedavajući proveo je mnoge nedelje i izbliza je mogao da prati njegove inovativne metode. Dame i gospodo, s velikim uzbuđenjem želim da vam saopštim da je doktor Januš Korčak pristao da se sastane sa nama i da nam ispriča kakav je utisak na njega ostavio Haim Rumkovski.

U sali je zavládalo oduševljenje, začulo se pljeskanje, ovoga puta sveopšte; čak i sudija udari dlanom o dlan. Vrata su se otvorila i poznati hotelboj uvede ćelavog muškarca u pohabanom mantilu. Svedok je u potpunoj tišini

došao do označenog mesta, koje je, kako je videla, bilo stari stalak za note, i poklonio se sudiji. Izgledao je bolesno, na trenutke se oslanjao na štap, ali bi se ubrzo ispravio.

– U ime svih prisutnih imam čast da vas pozdravim, uvaženi doktore. – Bornštajn je ostavljao utisak uzbudjenja. – Ljubazno bih vas zamolio da nam opišete svoj susret s Mordekajem Haimom Rumkovskim.

– Priznaću vam, ne sećam se svega. Bio sam prilično zauzet, a tada se javljalo mnogo zainteresovanih da posmatraju naš rad. Iz onoga što sam uspeo da zapamtim, gospodin Rumkovski bio je čovek koga je sve zanimalo i bio je rad da pomogne. – Tek kod ovih reči pogledao je ka Haimu i pozdravio ga neznatnim klimanjem glave. – Ako mogu to tako da kažem, izgledao mi je kao uzoran aktivista. Nisam, ipak, imao s njim bližih kontakata, osim onih koji su se ticali pedagoških pitanja.

– Da li je gospodina nešto posebno interesovalo?

– Interesovalo ga je sve. Posebno ga je zanimala ideja dečije samouprave, i to što deca većinu posla obavljaju sama. Nismo poput drugih sirotišta imali plaćeni personal, a opet, higijena je bila uzorna. Takođe, sve prekršaje razmatrao je dečiji sud. Među vaspitačima i decom vladali su najbolji odnosi, a ustanova je brinula o svojim štićenicima čak i posle napuštanja sirotišta. Gospodin Rumkovski je beležio, ispitivao, uglavnom moje saradnike. Kada sam posle nekoliko godina saznao da je visoki rukovodilac i da dolazi u Varšavu kako bi savetovao Adama Černjakova kako da vodi geto, shvatio sam da je

otišao i dalje nego što sam mogao suditi. To je valjda sve što imam da kažem.

– Da li ste gospodinu predsedavajućem možda poklonili nešto za uspomenu?

Doktor je izgledao iznenađen, ipak, ubrzo je razumeo pitanje.

– Da, sećam se. Dao sam mu svoju knjigu.

– Da li se možda sećate njenog naslova?

– To je moguće bio *Kralj Maćuš Prvi*.

Marek je čak poskočio pod utiskom, a onda se okrenuo ka njoj i pokazao joj knjigu koju je krio na grudima. Otkad su se upoznali, nije ga videla tako oduševljenog, i veoma ju je obradovalo što je u toj teškoj situaciji pronašao malo radosti.

– Da li ste bili ljubazni da napišete posvetu?

– Naravno.

– Sećate li se njenog sadržaja?

– Veoma mi je žao, ali napisao sam ih veliki broj... – Korčak se očigledno našao u nevolji i ona ga je dobro razumela, jer imao je pravo da se ne seća.

– Ali, da li je ta posveta mogla biti prijateljska?

– Naravno da jeste. Već samo poklanjanje knjige proizilazi iz prijateljstva.

– Da li bismo onda mogli da zaključimo da se u vašim nepotpunim sećanjima Haim Rumkovski pojavljuje kao pozitivna osoba?

Korčak je odgovorio tek posle par trenutaka, kao da je dobro vagao svoje reči:

– Moglo bi se tako reći.